

Agrarische afzet via korte ketens in Friesland

Gabe Venema, Gerben Splinter, Mariël Benus

Inleiding

Zowel het Rijk als diverse provincies willen via allerlei initiatieven de afzet via korte ketens in de agrarische sector bevorderen. Ze doen dit met het oog op beleidsdoelen als vergroting verdiencapaciteit van agrariërs, versterking verbinding boer-burger, stimulering kringlooplandbouw en plattelandontwikkeling.

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft behoefte aan inzichten in de recente ontwikkelingen en stand van zaken van korte ketens in de agrarische sectoren.

Op verzoek van het ministerie LNV heeft Wageningen Economic Research *een monitor korte ketens* ontwikkeld. Hiermee wordt in kaart gebracht hoeveel primaire agrarische bedrijven hun producten afzetten via korte ketens en wat belangrijke kenmerken van deze bedrijven zijn. Ook wordt een eerste inschatting gemaakt van de omzet via korte ketens en hoe die regionaal is verspreid. Deze cijfermatige exercitie is uitgevoerd door deskresearch, zowel op nationaal als provinciaal niveau, met als bron de Landbouwtelling (voorlopige cijfers 2020). Deze telling wordt door ondernemers ingevuld die bij de Kamer van Koophandel als agrarisch bedrijf staan geregistreerd.

Definitie van 'korte keten'

In de Landbouwtelling is de volgende EU-definitie voor korte ketens aangehouden: Geen of maximaal één schakel (toeleveringsketenpartij) tussen producent (boer/tuinder) en consument. Rechtstreekse verkoop betreft de verkoop langs de weg, op de markt, via internet, via een eigen winkel en bezorging aan huis. Bij één schakel gaat het om directe leveringen aan retail, horeca & catering en markten.

De **Taskforce Korte Ketens** sluit aan bij een EU Verordening uit 2013: een toeleveringsketen bestaande uit een beperkt aantal marktdeelnemers die streven naar samenwerking, plaatselijke economische ontwikkeling en nauwe geografische en sociale betrekkingen tussen producenten, verwerkers en consumenten.

De beide definities kunnen ertoe leiden dat de Landbouwtelling niet eenduidig door ondernemers wordt ingevuld, met als gevolg dat de resultaten verschillend geïnterpreteerd kunnen worden.

Zie voor meer informatie met betrekking tot de definitie van korte ketens: [nationale rapport](#).

In samenwerking met de provincie zijn mensen gevonden die betrokken bij of werkzaam zijn in korte ketens. Deze personen hebben commentaar gegeven op de onderstaande cijfers en ontwikkelingen uit de landbouwtelling. Dit is gedaan in een eenmalige sessiebijeenkomst zonder verdere voorbereiding. Ook hebben de genodigde personen huidige belemmeringen en mogelijke kansen benoemd. In het [nationale rapport](#) vindt u meer info over de resultaten van de nationale monitoring en gehanteerde definities.

Onderstaand overzicht beschrijft de huidige situatie (2020) op de primaire agrarische bedrijven met (gedeeltelijke) afzet van producten via een korte keten. Ook wordt ingegaan op de opgetreden ontwikkeling sinds 2017. Aan de orde komen aantallen bedrijven, kenmerken van deze bedrijven en de regionale spreiding. Ook wordt een globale inschatting gegeven van de gerealiseerde omzet die gepaard gaat met afzet via een korte keten.

Agrarische bedrijven met afzet via korte ketens

Aantallen, bedrijfstype en geografische spreiding

De provincie Friesland heeft in 2020 rond de 4.200 primaire agrarische bedrijven. Een 8,3% van deze bedrijven, in totaal 351 bedrijven, zet (een deel van hun) producten af via een korte keten, oftewel via geen of 1 schakel tussen de producent en de consument. Landelijk is dat percentage 13,7.

Tabel 1 Aantallen agrarische bedrijven, aandeel korteketenbedrijven (inclusief verschil met nationale niveau) in Friesland, 2020

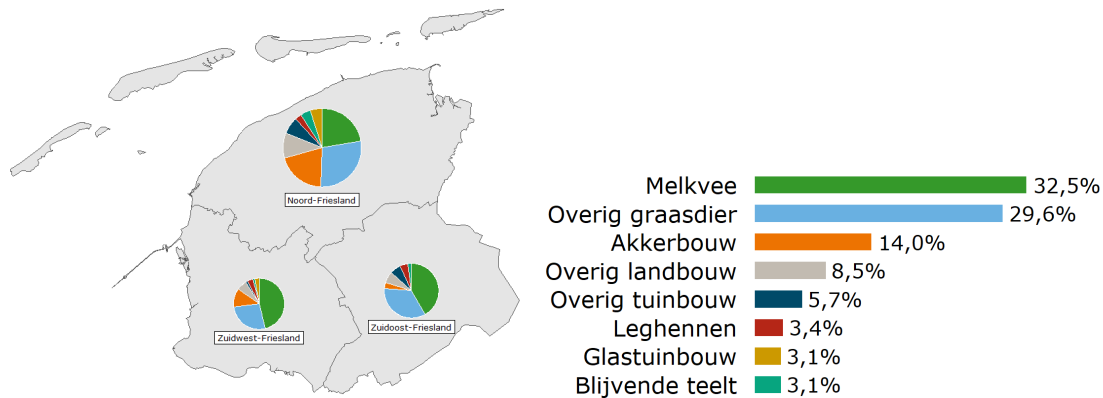
NSO-bedrijfstype	Aantal bedrijven	Percentage korte keten	Vershil (%) met Nederland
Akkerbouw	401	12,2%	3,8%
Blijvende teelt	14	78,6%	33,5%
Glastuinbouw	28	39,3%	13,4%
Leghennen	20	60,0%	8,5%
Melkvee	2.453	4,6%	-3,2%
Overig graasdier	1.075	9,7%	-1,0%
Overig landbouw	169	17,8%	4,3%
Overig tuinbouw	44	45,5%	13,7%
Totaal	4.204	8,3%	-5,4%

Bron: Landbouwtelling.

De melkveehouderij in Friesland is qua aantal bedrijven het grootste bedrijfstype in de provincie. Een kleine 5% van deze bedrijven levert producten via een korte keten. In de akkerbouw is dat een op de acht bedrijven. De hoogste percentages korteketenbedrijven vinden we terug in de voor Friesland qua aantallen kleine bedrijfstypen glastuinbouw, blijvende teelt, overig tuinbouw en leghennenhouderij. Veelal betreft het producten met weinig bewerking vooraf aan de consumptie.

Bijna een derde van de 351 korteketenbedrijven is een melkveebedrijf (figuur 1). Hierna volgt het bedrijfstype overig graasdierhouderij. Hieronder bevinden zich veel schapenbedrijven en overige rundveebedrijven (geen melkvee). Het bedrijfstype akkerbouw heeft in Friesland 14% van het aandeel (49 bedrijven).

In Noord-Friesland bevinden zich de meeste bedrijven met afzet via een korte keten (184). Dit is bijna 11% van de bedrijven aldaar. Hieronder vallen, net zoals in de twee andere regio's, relatief veel melkveebedrijven en overig graasdierbedrijven. In Zuidoost-Friesland betreft het 89 korte ketenbedrijven, en in Zuidwest-Friesland 78 bedrijven.

Figuur 1 Verdeling van agrarische bedrijven met afzet via korte keten over de COROP-regio's in Friesland a), b), per regio ingedeeld naar bedrijfstype, 2020

a) %: aandeel bedrijfstype in totaal aantal korteketenbedrijven in Friesland; b) De omvang van een cirkel heeft een directe relatie met het aantal korteketenbedrijven.

Bron: Landbouwtelling

Ontwikkeling korte ketens 2017-2020

In de periode 2017-2020 is het aantal agrarische bedrijven in Friesland met afzet via een korte keten toegenomen van 328 bedrijven (7,5% van het aantal bedrijven) naar 351 (8,3%). Landelijk was de toename sterker: van 10,5% naar 13,7%. In Friesland zien we ten opzichte van 2017 vooral een toename in het percentage korteketenbedrijven in de tuinbouw (glastuinbouw, overig tuinbouw, blijvende teelt). Opvallend is dat dit percentage in de melkveehouderij en in de akkerbouw stabiliseerde. Wel zien we verschillen in het percentage korteketenbedrijven tussen provincies, met als uitschieter Limburg met 20%. Naast Friesland blijft ook Overijssel steken op ruim 8%. De provinciale verschillen hebben sterk te maken met de aanwezigheid van het type sector (en omvang) per provincie. Een belangrijk aspect is de mate waarin bewerking van producten nodig zijn.

Kenmerken bedrijven

Omvang en leeftijd

De meeste bedrijven in Friesland bevinden zich qua economische omvang (standaard verdien capaciteit) in de klassen 'groot' en 'zeer klein' (tabel 2). Kijken we naar het aandeel korte ketenbedrijven binnen de onderscheiden klassen, dan scoort 'zeer groot' het hoogst met 14,2%. Het zijn met name de klassen midden en groot die relatief weinig via korte ketens afzetten. Landelijk liggen de percentages voor alle omvangsklassen hoger dan in Friesland.

De leeftijdscategorie die in Friesland het meest via een korte keten levert is die jonger dan 40 jaar (12,4%). Ten opzichte van het landelijke niveau (17,3%) is dit nog altijd laag. Dit is terug te zien bij alle leeftijdscategorieën.

Op de bedrijven met een oudere ondernemer (vanaf 51 jaar) is de opvolgingssituatie, voor zover de bedrijven geen rechtspersoon zijn, bekend. Zowel de bedrijven met een potentiële opvolger als de bedrijven zonder opvolger scoren met respectievelijk 6,8% en 7,5% lager dan gemiddeld in de provincie.

Van de 136 bedrijven met een rechtspersoon als juridische vorm ligt dit met 16% beduidend hoger.

Tabel 2 Aantal agrarische bedrijven, % bedrijven met afzet via korte keten (inclusief verschil met nationale niveau), ingedeeld naar economische omvang (SVC) en leeftijd bedrijfshoofd in Friesland, 2020

SVC-klasse b)	Aantal bedrijven	Percentage korte keten	Vershil (%) met Nederland
Zeer klein	1.257	11,1%	-1%
Klein	339	10,3%	-5%
Middelgroot	778	5,5%	-7%
Groot	1.513	5,8%	-8%
Zeer groot	317	14,2%	-5%

Leeftijd	Aantal bedrijven	Percentage korte keten	Vershil (%) met Nederland
Jonger dan 40	378	12,4%	-4,9%
40 - 50	851	8,9%	-7,2%
50 - 65	2.126	8,4%	-5,8%
65 en ouder	849	5,9%	-3,4%

a) Groen is positief/rood is negatief bij vergelijking Friesland met nationale percentage; b) Definitie SVC (standaardverdiencapaciteit)-klassen, * 1.000 euro; Zeer klein: <25; klein: 25-60; middelgroot: 60-100; groot: 100-220; zeer groot: >250

Bron: Landbouwtelling.

Relatie met multifunctionele activiteiten

De afzet via een korte keten gaat dikwijls samen met multifunctionele activiteiten op het bedrijf, zoals agrarische kinderopvang of agrotourisme. In Friesland zijn er veel bedrijven die aan natuurbeheer doen (1.517 bedrijven). Een kleine 8% van deze bedrijven levert agrarische producten in een korte keten (tabel 3). Dit aandeel ligt op bedrijven met educatie, agrotourisme en zorglandbouw hoger. Wel valt op dat landelijk gezien de ondernemers met eenzelfde multifunctionele activiteit (en dat geldt voor alle onderscheiden activiteiten) vaker producten verkopen via de korte keten. Zo blijft bijvoorbeeld dit aandeel op de Friese zorgboerderijen bijna 15 procentpunten achter bij hun landelijke collega's. Het is niet verrassend dat bedrijven die zelf producten verwerken veelal ook een korteketenbedrijf zijn.

Tabel 3 Aantal agrarische bedrijven, % bedrijven met afzet via korte keten (inclusief verschil met nationale niveau), ingedeeld naar multifunctionele activiteit in Friesland, 2020

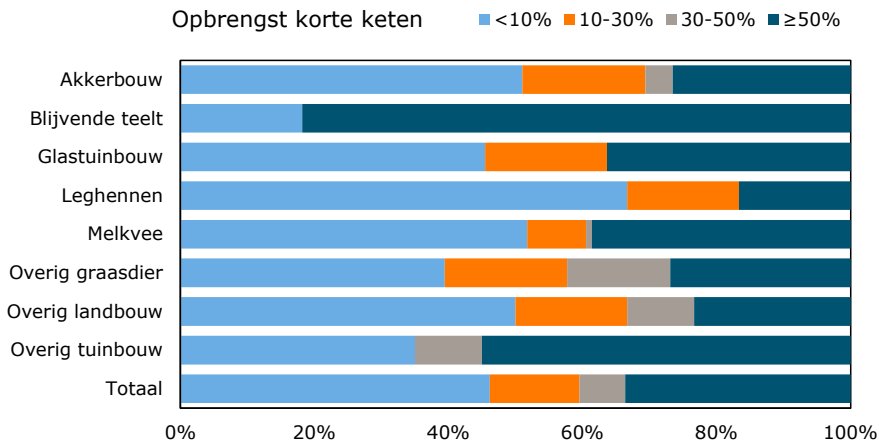
Multifunctionele landbouw	Aantal bedrijven	Percentage korte keten	Vershil t.o.v. Nederland
agrarische kinderopvang	18	6%	-8%
agrotourisme	135	17%	-12%
boerderij educatie	80	31%	-12%
natuurbeheer	1.517	8%	-8%
opwekking duurzame energie voor leverij	382	11%	-7%
stalling van goederen / dieren	135	9%	-7%
verwerking landbouwproducten	64	88%	0%
zorgboerderij	38	21%	-15%

Bron: Landbouwtelling.

Van de 169 biologische bedrijven in Friesland zet ruim een derde (34%) producten af via een korte keten. Dit niveau ligt 5 procentpunten onder het landelijke niveau. De gangbare bedrijven komen uit op ruim 7% aan korteketenbedrijven; landelijk is dit bijna 13%.

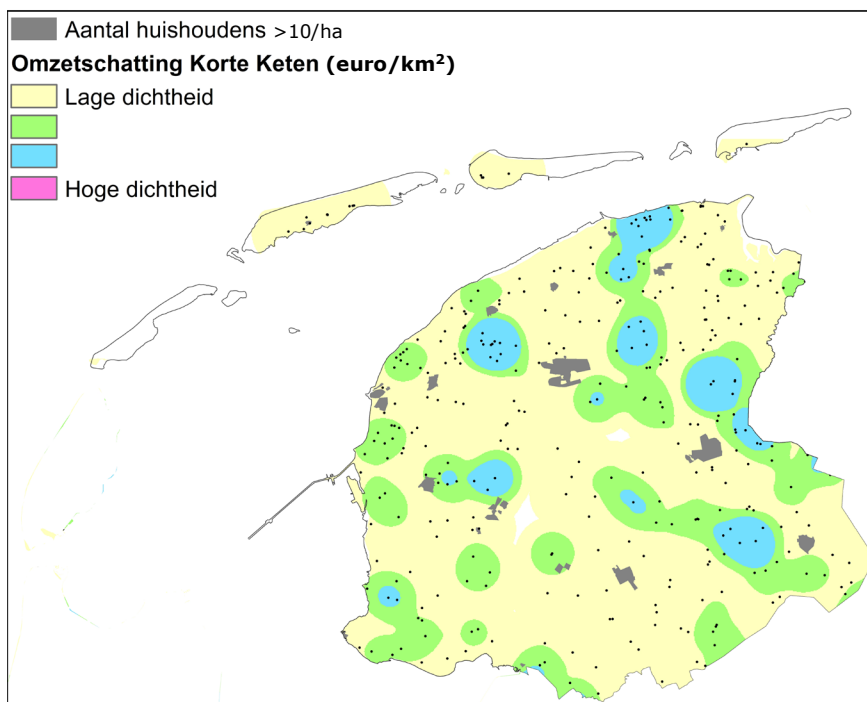
Aandeel korte keten in de bedrijfsomzet

Agrariërs die producten via een korte keten verkopen, hebben ingeschat hoeveel procent van hun omzet via een korte keten wordt gerealiseerd. Iets minder dan de helft geeft aan minder dan 10% van de omzet te halen via verkoop korte ketens. Hier staat tegenover dat ruim 30% van de ondernemers op korteketenbedrijven aangeeft dat het aandeel omzet korte ketens meer dan 50% is. Hieronder relatief veel ondernemers uit meerdere tuinbouwsectoren. Opvallend is dat ook een op de drie melkveehouders dit heeft aangegeven, mede omdat er door coöperaties grenzen worden gesteld aan het leveren van melk buiten de coöperatie om. Het valt op dat agrarische ondernemers in Friesland weinig de klassen 10-30% en 30-50% opgeven.

Figuur 2 Indeling agrarische bedrijven (met afzet via korte ketens) naar percentage van de omzet dat via een korte keten wordt verkregen, naar bedrijfstype in Friesland, 2020
Bron: Landbouwtelling.

De bedrijven met afzet via korte keten bevinden zich verspreid over heel de provincie (punten in figuur 3). Wel is zichtbaar dat de regio met de hoogste omzet per km² via verkoop korte ketens zich ten westen van Leeuwarden bevindt. Andere regio's met relatief veel omzet zitten in een breder gebied om Drachten, de Noordoosthoek, en de regio boven Harlingen (onder andere glastuinbouw). De regionale omzet wordt naast het aantal bedrijven per ruimte-eenheid mede bepaald door type sector. Zo nemen glastuinbouwbedrijven veel minder beslag op ruimte dan grondgebonden bedrijven als akkerbouw en melkvee. Voor een nationaal beeld van de omzetsdichtheid zie het [nationale rapport](#).

Figuur 3 Regionale spreiding korteketenbedrijven en hun omzet in Friesland, 2020
Bron: Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Op basis van in de Landbouwtelling ingevulde percentages van het aandeel korte keten omzet in de totale omzet, is een globale schatting berekend van de totale omzet van agrarische producten via korte ketens in Friesland. Dit betreft een bedrag van rond de 44 miljoen euro per jaar. Tussen de 50 en 55% van dit bedrag is afkomstig uit de melkveehouderij, gevolgd door de overige tuinbouw met ruim 10%. De bijdrage via de glastuinbouw en leghennenhouderij blijft steken tussen de 8 en 9%, en de akkerbouw op ongeveer 5%.

Belemmeringen en kansen voor de korte keten in Friesland

Gesprekspartners hebben ook huidige belemmeringen en mogelijke kansen benoemd met betrekking tot korte ketens in Friesland. Op sommige punten is dit aangevuld met wat de rol van overheden en marktpartijen hierbij kan zijn. Alleen de belangrijkste punten uit deze sessie worden hieronder weergegeven. Eventuele aanbevelingen komen van de gesprekspartners en vragen om een aanvullende evaluatie.

Aandachtspunten voor verdere ontwikkeling korte ketens

Korte ketens zijn momenteel voor weinig boeren in Friesland van toepassing. Er zijn relatief weinig consumenten in Friesland in vergelijking tot verstedelijkte gebieden in de randstad. De omzet op de grote gangbare bedrijven is verhoudingsgewijs zo hoog dat de omzet via korte ketens daarbij in het niet valt. De kleine bedrijven zijn voor een deel bewust kleine, ambachtelijke bedrijven (vaak zijinstromers). Er vormt zich nu een groep van deze bedrijven in Friesland/Noord-Nederland. Als ook grotere afnemers regionale producten gaan inkopen (horeca, kantines, zorginstellingen), dan kan het wel om grotere volumes gaan. Dat is iets wat nu op gang komt. De uitdagingen die hierbij worden benoemd staan in figuur 4.

Figuur 4 Genoemde knelpunten rond korte ketens op basis van een sessie met regionale gesprekspartners in Friesland

Coördinatie gewenst

Om de korte keten op gang te brengen heb je coördinatie nodig. Er is genoeg aanbod (vlees, melktappen) in bepaalde productgroepen, maar er is bijvoorbeeld bijna geen aanbod van brood en weinig groenten. Het productassortiment kan dus breder.

Ook logistiek is een uitdaging. Hoe maak je het voor de verschillende partijen in de markt (de vragers) makkelijk? In de opstartfase wordt er vaak met een paar busjes rondgereden. Hoe kan je dit handig aanpakken? Er is een externe partij nodig om dit te verbinden. De [Friese](#)

voedselbeweging heeft een plan van aanpak ontwikkeld om dit aan de gang te kunnen krijgen. Er is onder meer een vorm van samenwerking bedacht om de vraag- en aanbodkant goed op elkaar af te stemmen. Individuele bedrijven hebben niet de potentie, het volume en de financiële draagkracht om dit vorm te kunnen geven. Daar kan mogelijk ook de overheid haar rol pakken om dit meer te vormen. De korte keten maakt namelijk ook de verbinding tussen burger/consument en de landbouw.

Consument beter bereiken

Het is van groot belang om inzichtelijk te maken voor de consument waar je lokale producten kunt krijgen. Daarvoor zijn al initiatieven ontwikkeld zoals www.eetbaarfriesland.nl, maar qua zichtbaarheid kan het aan te bevelen zijn om bestaande platformen verder uit te breiden. Er zijn een aantal landelijke partijen op dit terrein actief, maar die partijen zijn niet altijd even toegankelijk, zo ervaart men in Friesland. Ook de Friese Voedselbeweging heeft een platform opgericht dat iedereen kan gebruiken voor rechtstreekse handel tussen boer en burger.

Hoge kosten

Een ander punt van aandacht betreft de relatief hoge kosten die korteketenondernemers vaak moeten maken. Als voorbeeld wordt gesteld het beleveren van méér dan 2 restaurants met zelfgemaakt ijs. Dan gelden er strengere eisen van COKZ (=NVWA van de zuivel). In dat geval moeten er monsters van het ijs naar Heerenveen worden gebracht (Eurofins) en moet er per onderzoek ongeveer 80 euro worden afgerekend. Kan de overheid hier wellicht iets in betekenen? Dit is ook in beeld bij Agro Agenda Noord-Nederland. Zij gaan met de kleine, ambachtelijke bedrijven kijken naar het effect van regelgeving op dit type bedrijven. Het gaat dus vaak om verhoudingsgewijs hoge kosten.

Rol Provincie

Vanuit de Provincie wordt ingebracht dat veel van de benoemde punten ook op de agendatafel Korte Ketens liggen. Deze punten worden meegenomen als input voor de nieuwe landbouwagenda voor Friesland. Daar zal verder worden gediscussieerd over wie doet wat, wanneer en wat vinden we gezamenlijk prioritair. En dat gaat breder dan je wellicht in eerste instantie denkt. De thema's bodem – voedselkwaliteit – biodiversiteit – water en klimaat raken ook aan de (korte) keten. Als de boer werkt aan een duurzaam product en de consument gooit het vervolgens weg is er nog niks bereikt. Sterker nog, dan zijn we niet alleen heel veel voedsel, maar ook heel veel energie onnodig kwijt. Korte ketens kunnen een bijdrage leveren om de voedselverspilling terug te dringen.

Meer informatie

Drs. G.S. Venema
T +31 (0)70 335 83 23
E gabe.venema@wur.nl
www.wur.nl/economic-research

2021-067